

Most azt is ütik, aki megértő...

– beszélgetés Ilia Mihállal –

Ilia Mihály személye hozzátartozik Szegedhez. A város elmúlt ötven évének krónikájához és legendájához. A szegedi Bölcsészkar nagy hatású tanára és a korszakon nyomot hagyó folyóirat, a *Tiszatáj* szerkesztője. A *Tiszatáj*nak ő adott a városhoz és a régióhoz méltó és illő arculatot, máig érvényeset és folytathatót. Egyébként halk szavú, szelíd ember. Született tanár és született szerkesztő. Máig figyelemmel kíséri a teljes irodalmi életet, és biztató, értékelő véleményét sokakhoz eljuttatja.

Életünk és múltunk furcsa jellemzője, hogy Ilia Mihályt a Kádár-rendszer besúgók sokaságával figyeltette – különlegesen veszélyes volt. Mint mondja, ezekben az előkerült jelentésekben jó néhány barát, munkatárs, tanítvány „exhumálódott”.

Köszönjük, hogy szakított az *Európai Utasra* egy órányi időt, s egy tizennyolcadik évében járó folyóirat az ő gondolatainak közreadásával is gazdagabbá, teljesebbé vált.

*

– *Két fogalom egymás mellett – Szeged, regionalizmus. Lehet társítani őket?*

– Diákkorom óta foglalkozom a szegedi regionalizmusmal, de ez nem azonos a Dugonics regionalizmussal, hanem sokkal mélyebb. Tulajdonképpen a magyar parasztnovella megteremtői a szegediek voltak – elsősorban persze Tömörkényre kell gondolni. De gondolhatunk Palotás Fausztinra és Békefi Antalra is. Ez nem regionalizmus volt, hanem a humanizmusnak egy magas foka, a szegénységben élő elhagyatott ember iránti szeretet, amely szaturálta a nyugati irodalmat. Még Móricz is felhasználta. Sőt Tolsztoj is utal Tömörkénynek egy írására. Juhász meg Móra későbbi regionalizmusa más típusú. Mórát kicsit retrográd, mert ő szembefordul a Nyugattal. De a mai modern irodalmak tulajdonképpen regionalizmusokból állnak. Gondoljunk csak az északiakra, a svédre vagy a norvégokra, akik sorozatban kapták a Nobel-díjakat – éppen ezért –, vagy a finnekre. A magyar irodalomnak szerintem jó lehetősége van, hogy a saját regionalizmusából, a nemzetiségi magyar irodalomból nagy irodalmat teremtsen. Ezek az irodalmak ugyanis ott, ahol létrejöttek – szerb, román, szlovák, cseh környezetben –, olyan ablakokat nyitottak a budapesti irodalomnak,

amelyeken keresztül valami mást is behoztak és meg is örökítették. Azoknak a tájaknak a hangulata, tárgyi világa, viselete, embertípusa stb., ahol ezek az irodalmak létrejöttek, nem vesznek el, hanem megőrikődnek. Bizonyos regionalizmus megmarad: beszéd, kultúra, szokás, más népekkel való nexus, az ő ünnepeik tudomásul vétele, a köszönés, a viselet stb., ami nincs meg a trianoni Magyarország irodalmában vagy a trianoni Magyarország emberének tudatában. Tehát behoz valami olyan táji sajátosságot az egyetemes magyar irodalomba, ami ott nincs meg. Ezek értékek, s az egyetemes vagy az európai irodalomban azok is maradnak és lesznek. Akár a táj, akár a szokások, akár az etnográfiai érdekességek, a vallásnak bizonyos változatai.

– *A regionalitás és a világirodalmi szint ellentétben állhat egymással?*

– Nem. A világ irodalma nem arra kíváncsi, hogyan tudjuk utánozni, hanem arra, hogy milyen specialitást tudunk mi adni neki. Engem nem érdekel a brit irodalomnak a teljesen egyformasága – hiszen mindenütt egyforma. De fölöttébb érdekel, hogy mondjuk a Danilo Kiš szerb világában, ebben a teljesen vegyes magyar, szerb, zsidó világban milyen érdekességek, specialitások vannak. Az, hogy Danilo Kišnél a kommunizmus hogyan van jelen, sokkal

jobban érdekel, mint bármelyik nagyvárosi irodalomnak az utcaköltészete. Hiszen átéltem és átéltük.

– *Van-e kapcsolat Danilo Kiš és Gion Nándor irodalma között? Az egyik szerb, a másik magyar.*

– Kapcsolat biztosan van. Van a világuknak és a figuráiknak is bizonyos érintkezése, de mégis teljesen más típusúak mindketten.

– *Lokalitás, regionalitás, provincializmus...*

– Nagy a veszély, hogy a lokalitás és a regionalitás a provincializmus mezsgyéjén mozog. Néha ki is használják, olyan néprajzi, viseleti vagy táji játékokat üznek, amelyekről azt gondolják, hogy az regionalitás, pedig nem: provincializmus lesz belőle. Ha a regionalizmus és a lokalitás egyetemességgé tud emelkedni bármilyen olvasóban, akkor az már nem provincializmus. A provincializmus elzárkózik, a regionalizmus nem, hanem valahova oda akar emelkedni, az általános, az egyetemes emberihez. Ha úgy tetszik: a nemzetiségi magyar irodalmak az egyetemes magyar irodalomhoz – de mégsem akarnak azonosak lenni vele. Szeretnének odaemelkedni esztétikai színvonalban, ízlésirányban, egyebekben, mondjuk a könyvkultúrában, gondoljunk a Forumra vagy a Kriterionra, ahol a könyveknek – túl a szövegen – a technikai megjelenésben is külön világuk volt. A kitűnő művészek, mint Maurits Ferenc vagy Deák Ferenc grafikus könyvkultúrája az egyetemes magyar könyvkultúra csúcán van. Mindig mondom a hallgatóimnak, hogy a magyar irodalom – különösen a szomszédos országok magyar irodalma – soha nem lesz megérthető anélkül, hogy ne ismerjük a környezetét. Mi, magyarok viszont nem nagyon szeretjük tanulni a szomszédos országok nemzeti irodalmait, történelmét, pedig teljesen összefonódtunk velük. Egy Ivo Andrićot olvasok, és abban is minden második oldalon valami magyar vonatkozás tűnik fel, még a török-bosnyák elbeszéléseiben is.

– *Trianon az egész magyar irodalmat hatalmas sokként érintette – nincs olyan magyar író, aki ne panaszkodott volna, ne írt volna erről.*

– Egészen nagy irodalma volt. A *Vérző Magyarországot* Kosztolányi szerkesztette, és Horthy írta hozzá az előszót. Ebből a tragédiából az irodalom nyerte a legtöbbet, mert olyan ablakokat nyitott ki a magyar irodalom számára, amelyek addig vakablakok voltak. Nemcsak arra gondolok, hogy a román vagy a szerb irodalomnak francia orientációja volt. Ez megvolt a magyar irodalomban is, de másképp. A fordítás révén olyan kultúrák megismerése vált lehetővé, amelyeket másképp soha nem tudtunk volna megismerni. Ez nyilván kötelező is volt, és plusz munka – sok rossz mű is volt köztük, de a javát is lefordították. Nagyon csodálko-

zom, hogy a mai viszonyok között, amikor már levették a fedőt ezekről az irodalmakról, egyszerűen megszűnt a fordítás. Leszámítva Csordásék vagy néhány kiadó kezdeményezését, nem nagyon fordítják a szomszédos országok nemzeti irodalmát. Például a Mircea Cărtărescu kötetét a nőről és a szerelemről lefordította Lövetei László László, de a nagy művekről csönd van. Ennek egyrészt anyagi okai vannak, másrészt az egész irodalom társadalmi szerepsökkenése is az oka.

– *A nemzeti irodalom most kiteljesedhet, minden belekerült. Tehát a nyugati magyar irodalom, például Amerikából Bakucz József...*

– ...a legjobb nevet említéd.

– ... *Márai Sándor. Látsz-e arra esélyt, hogy most, utólag, az összeszedett, összegyűjtött határon túli és nyugaton született művek együtteséből kialakuljon egy új, egységes magyar irodalmi tudat, egyfajta értékrend?*

– Nagyon nehezen. Ugyanis úgy gondolkodom, hogy az olvasó itt van, tehát nem nyugaton. Azt a nyelvet a magyar olvasó nem tanulta meg. Nyelv alatt nemcsak a szöveget értem vagy a grammatikát, hanem azt a világot. Szóval például egy Kemenes Géfin Lászlót szerintem ma nem fogad be a magyar olvasó. Vagy gondoljunk arra, hogy a Tolnai Ottóék korai *Symposionja* rég utat tört magának a magyar irodalmi nyelvben, mielőtt még Tandori Dezső vagy bárki más ezt az áttörést megtette volna. A magyar irodalmi köztudat nem vesz tudomást arról, hogy akkor és ott létezett az a nagy nemzedék.

– *A határon túl ott voltak az egymást követő nagy nemzedékek Újvidéken, és volt egy nagyon jó erdélyi meg bukaresti magyar irodalom....*

– A bukaresti magyar irodalom kihalt, szinte megszűnt. Egy klasszikus korszak kiesett... Nagyon nehéz a magyar irodalomnak újra appercipiálni azt, ami egyszer kiesik. Ungvárnémeti Tóth Lászlót sosem vette volna vissza az irodalom, ha Weöresnek nincs olyan ötlete, hogy beemelje a *Psychébe*. Panek Zoltánról sem beszél senki, pedig kiváló novellista. Ha nincs Berta Zoltán, akkor nincs Bálint Tibor-kultusz, pedig ő Mészöly Miklóssal egyenrangú prózát művelt. Iskolákba, egyetemre nagyon nehezen kerül vissza. Még Ilku Pál volt a művelődési miniszterhelyettes, amikor engedélyt kellett kérni arra, hogy a külföldi magyar irodalmat az egyetemen oktathassuk. Ma is nagyon ritka az az egyetem, ahol ezt oktatják. Faludyról néha úgy beszéltem, mintha Pesten élne – nem mondtam meg, hogy Kanadában él. Tehát: nem kerültek vissza a könyvkiadásba, az iskolákba, csak a nagyok, a jelesek, mint Márai. De visszakerül Wass Albert is... Ezen lehet és kellene is vitatkozni, de igazán nincs nagy vita róla. Olvas-tam Ágoston Vilmos könyvét, a *Kisajátított tért*, ahol

ILIA MIHÁLY (1934)**Kutatási területei**

- XX. századi magyar irodalom
- határon túli magyar irodalom
- néprajz, falutörténet, művelődéstörténet

Életpályája

1957-től a Szegedi Tudományegyetem BTK magyar irodalomtörténet tanszékének gyakornoka, 1958-tól tanársegédje, 1964-től adjunktusa, 1980-tól docense

1958-tól a *Tiszatáj* munkatársa, 1965-től rovatvezetője, 1972-től főszerkesztője; 1975-ben lemondott.

Számos tanulmányt, cikket közölt, részt vett a Juhász Gyula kritikai kiadás munkálataiban.

Díjak, elismerések

1972	József Attila-díj
1990	Magyar Művészetért Díj
1991	Déry Tibor-jutalom
1993	Soros-életműdíj
1995	Széchenyi-díj

éppen erről beszél: összehasonlítja Wass Albertet a román Doru Munteanuval, és azt mondja, hogy nincs különbség köztük, csak a jelzők vannak kicserélve. Előre látom, hogy megfelelő sajtóbunkókat fog kapni érte...

– *Mi a véleményed a mai magyar irodalom helyzetéről? Lehetne-e javítani az esélyeit, kell-e vagy lehet-e békét teremteni?*

– Nem hiszem, hogy lesz béke... Ez a hasadás egyre növekszik. Az irodalomnak mindig a vita a természetes állapota, csak ez mára eldurvult – úgy érzem, hogy most a kitagadás szintjén van. Korábban szerkesztőként nem lehettem elfogult íróval vagy irodalommal szemben: bizonyos dolgokban az ellenfelekkel is megértőnek kell lenni, de most azt is ütök, aki megértő. Mind a két rész őt veri...

– *Most olvastam a Bárkában a Spiróval kapcsolatos „mentségedet”...*

– Igen, volt itt egy Spiró-est, én vezettem be. Úgy léptem föl, hogy többet én már nem megyek irodalmi estre, hetvenhárom éves vagyok, sokszor voltam, elég volt. S akkor Spirót bevezettem, mire másnap vagy harmadnap kapok egy levelet, hogy mit keres Ilia Mihály egy zsidó estjén. Erre válaszoltam azt, hogy nekem a mű a fontos, nem az, hogy valakinek a keresztvíz vagy a körülméletés volt-e a beavatása. Én olyan családban nőttem föl, ahol minden ilyen megkülönböztetés tilos volt. A nagyapám cseregyerek volt, gyékénnyel kereskedtek, s azt szállították a zöldségtermelő szerbeknek le, a Bácskába.

Nyáron pedig kicserélték a gyerekeket, onnan fölhozták magyar szóra, nagyapámat pedig odavitték. S még én is megéltem ebből valamit. A ruszinok és a románok hozták le a Tiszán a fenyőt, és ott kötötték ki a házunknál – róluk is úgy beszéltek, mint emberekről! Az is természetes volt, hogy egy magyar parasztcsalád szombaton elmegy a gyógyszerészhez elvégezni a munkát, hogy annak ne kelljen dolgoznia, mert a vallása tiltja. S ha nekem 2007-ben azt mondja valaki, hogy mit keresek én egy zsidó származású szerzőnek az estjén, nagyon rosszul esik, nem tudom elfogadni, elraktározni. A baráti körömben is mindenféle náció volt, és Marin Sorescu éppúgy kezelt fogott velem, mint Zaharia Stancu.

Ezért fáj nagyon, hogy a Történeti Hivataltól megkapott anyagomban minden második jelentés azt mondja rólam, hogy nacionalista vagyok. Ez fáj a legjobban, én nem voltam nacionalista sosem.

– *Hányan figyeltek meg?*

– Most már harminckilencen vannak. Nagyon nehéz elviselni. Az egész anyagot nem olvastam végig, csak a feleségem, mert őt érdekelte. Amikor rájössz arra, hogy itt, ebben a szobában is lehallgató volt, s a szerkesztőségben meg a lakásodon is, akkor úgy érzem, hogy kifordították a lelkedet. És a legnehezebb az, amikor ismerős meg barát „exhumálódik” a névben. Sokáig azt hittem, a hallgatóim nem, de elég sok hallgatót is találtam köztük...

– *Kérhetek egy optimista vagy derűs befejezést?*

– Megértő, belátó tanárember vagyok, világegyetemben diákokkal foglalkoztam. Mindig tizennyolc és huszonhárom évesek közt éltem. Naprakész voltam a könnyűzenét, viseletet illetően is, nem akartam megöregedni... Szerkesztőként kénytelen voltam a szerzők sokféleségével megismerkedni, és velük megértően, egyetértően bánni. Kialakult bennem, hogy megbocsátó, szelíd legyek, és nem vitát, ellentétet provokáló. Úgy éreztem, hogy ez viszonzásra is lelt, mert – leszámítva egy-két esetet – engem sem bántottak. Ezért azt hiszem, a magyar irodalomnak ez a hasadása, szakadása, ellentétei emberi dolgokból fakadnak, s ezt megértően kell nézni, és nem elkeseredni, mert – ha irodalomtörténetet tanult az ember – tudja, hogy voltak hasonló helyzetek, és valahogy mégis kialakult: a púpos gyerekből egyenes hátú lett.

– *Azt gondolom, hogy téged mindenütt elfogadnak, mindkét oldalról kapod a dedikált könyveket.*

– Igen. Otthon tízezer kötet van a szobámban, de szinte mindegyik dedikált, mert könyvet venni nagyon ritkán tudtam, viszont sokat kaptam – dedikálva. Szerkesztőként sok íróval voltam kapcsolatban, a tanítványaimból is sok író lett – ők is küldik a könyveiket.

M. P.